

SEKSUALITEIT IN NEDERLAND VANUIT EUROPEES PERSPECTIEF⁰

Henny M.W. Bos¹ en Theo G.M. Sandfort²

Op basis van gegevens uit algemene bevolkingsonderzoeken naar seksualiteit is bekeken in hoeverre Nederlandse mannen en vrouwen verschillen in seksueel gedrag van mannen en vrouwen uit andere Europese landen. Daarnaast is bekeken of seksualiteit in Nederland door dezelfde factoren wordt gestructureerd als in andere landen. Nederland blijkt in een aantal opzichten van andere Europese landen te verschillen. Ten eerst hebben Nederlanders meer ervaring met orale seks en minder ervaring met anale gemeenschap. Nederlandse mannen en vrouwen hebben hun eerste geslachtsgemeenschap binnen alle generaties op relatief oudere leeftijd. Daarnaast heeft Nederland het hoogste percentage mannen en vrouwen dat ooit in hun leven homoseksuele ervaringen heeft gehad. In Nederland hebben relatief veel mensen ooit condooms gebruikt. Tenslotte vrijen Nederlandse mannen en vrouwen minder vaak met hun vaste partner. Naast deze verschillen zijn er ook overeenkomsten tussen Nederland en andere Europese landen: Nederlanders hebben niet vaker seksuele contacten naast een vaste relatie en ze hebben ook niet vaker veel verschillende seksuele partners dan mannen en vrouwen elders in Europa. In het algemeen structureren sociaal demografische en psychoseksuele factoren het seksuele gedrag van mannen en vrouwen in Nederland op eenzelfde manier als in andere Europese landen. Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in Nederland echter minder uitgesproken dan in verschillende andere Europese landen.

Internationaal staat Nederland als het om seksualiteit gaat bekend als progressief en liberaal. Seksualiteit wordt in Nederland niet zozeer gereguleerd door regels, en geboden of verboden. En er is een tolerante houding ten opzichte van verschillende seksuele gedragingen, seksuele voorkeuren en relatievormen (van Zessen & Sandfort, 1991). Ook uit internationaal vergelijkend onderzoek blijkt dat Nederlandse opvattingen op het gebied van seksualiteit en relaties liberaler zijn (Jones e.a 1986; Ester, Halman & de Moor, 1994; Hofstede, 1994).

Het is de vraag of deze opvattingen ook tot uitdrukking komen in gedrag: leidt een permissiever seksueel klimaat ook tot andere seksuele omgangsvormen? Hebben Nederlandse mannen en vrouwen bijvoorbeeld hun eerste geslachtsgemeenschap op een jongere leeftijd dan in andere Europese landen? Komen homoseksuele ervaringen in Nederland vaker voor? Hebben Nederlanders met meer mensen seks, vrijen ze vaker met hun partner en hebben ze meer ervaring met verschillende seksuele technieken zoals orale seks en anale gemeenschap? Komt het permissieve klimaat ook tot uitdrukking in bescherming tegen zwangerschap en

SOA? En tenslotte: komen als gevolg van eventuele verschillen in seksueel gedrag, SOA vaker of juist minder vaak voor?

In dit artikel worden bovenstaande vragen beantwoord op grond van gegevens uit algemene bevolkingsonderzoeken die in verschillende Europese landen naar aanleiding van AIDS zijn uitgevoerd. Hierbij wordt ook bekeken of seksualiteit in Nederland door dezelfde factoren wordt gestructureerd als in andere landen. Het gaat daarbij zowel om sociaal demografische factoren als om psychoseksuele variabelen.

Aanvankelijk was AIDS de reden voor veel onderzoek onder homoseksuele mannen en intraveneuze druggebruikers. Aan het eind van de jaren tachtig gingen beleidsmakers en onderzoekers zich echter realiseren dat de kennis over seksueel gedrag en HIV risico's onder de algemene bevolking verre van toereikend was om effectieve voorlichting en preventie op te baseren. Tegen die achtergrond is in de periode van 1989 tot en met 1993 in diverse Europese landen onder de algemene bevolking van 18 tot 50 jaar onderzoek verricht. Ondanks de gemeenschappelijke aanleiding, verschil-

¹ Drs. H.M.W. Bos, sociaal-pedagoog, Werkgroep Homostudies, NISSO, Postbus 5018, 3502 JA Utrecht.

² Dr. Th.G.M. Sandfort, sociaal-psycholoog, Werkgroep Homostudies, Universiteit Utrecht, en NISSO.

Met dank aan Ernest de Vroome, Michel Hubert, Nathalie Bajos en de groep onderzoekers die betrokken zijn bij het EC-project 'HIV/AIDS in Europe'. Geaccepteerd voor publicatie 28 augustus 1997.

len deze onderzoeken in uiteenlopende opzichten van elkaar (Hubert, in press).

Ten eerste zijn de onderzoeken op verschillende momenten uitgevoerd. Daarnaast varieert de mate waarin in de onderzoeken de nadruk is gelegd op seksualiteit of op gezondheid, wat tot uitdrukking komt in de onderwerpen die aan de orde zijn gesteld. In onderzoeken waar de nadruk meer op gezondheid in het algemeen ligt, is masturbatie bijvoorbeeld buiten beschouwing gelaten; HIV wordt immers niet door masturbatie verspreid (Bozon & Leridon, 1996). Daartegenover is in Finland, waar men meer geïnteresseerd was in veranderingen in het seksuele gedrag sinds 1971, bijna geen aandacht besteed aan seksueel risicogedrag (Kontula & Haavio-Mannila, 1995).

De onderzoeken op basis waarvan Nederland (van Zessen & Sandfort, 1991) wordt vergeleken zijn afkomstig uit de volgende elf Europese landen: Griekenland (1989)¹, België (1993), Finland (1992), Frankrijk (1992), het voormalige Oost- en West-Duitsland (1990), Groot Brittannië (1991), Noorwegen (1992), Portugal (1991), Spanje (1990) en Zwitserland (1992)². De gegevens uit deze landen zijn in het kader van het project 'HIV/AIDS in Europe' verzameld, en worden nader beschreven in 'Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe' (Hubert, Bajos & Sandfort, in press).

Methode

Bij het uitvoeren van de vergelijking van Nederland met andere landen doen zich een aantal beperkingen voor. Ten eerste worden niet in alle onderzoeken exact dezelfde topics behandeld, of even uitgebreid en op dezelfde wijze aan de orde gesteld. Daarnaast zijn voor sommige onderwerpen niet altijd gegevens verzameld bij dezelfde delen van de onderzoeksgroep. Dit is een gevolg van het feit dat de onderzoeken vanuit verschillende disciplines, en onafhankelijk van elkaar zijn opgezet en uitgevoerd. Ook de gehanteerde antwoordcategorieën stemden niet altijd overeen; bij het vergelijkbaar maken van deze categorieën ging variatie in de antwoorden verloren.

Om vast te stellen of Nederland verschilt van andere Europese landen, worden betrouwbaarheidsintervallen van proporties vergeleken. Deze betrouwbaarheidsintervallen zijn gebaseerd op Hubert, Bajos en Sandfort (in press). Hierbij is gebruik gemaakt van de formule: $p \pm 1.96 [p(1-p)/N]$. Voor de gegevens van het Franse bevolkingsonderzoek is van een ander betrouwbaarheidsinterval ($p \pm 1.96$

$[2p(1-p)/N]$) uitgegaan, omdat hier alleen gewogen data beschikbaar zijn. Indien de betrouwbaarheidsintervallen van de Nederlandse gegevens niet overlappen met die van andere landen wordt gesproken van een significant verschil. Voor het vaststellen van verbanden tussen sociaal demografische factoren of psychoseksuele variabelen en verschillende aspecten van seksueel gedrag, is gebruik gemaakt van de Pearson chi-kwadraat toets voor onafhankelijkheid. Bekeken is of deze factoren in de verschillende landen op identieke wijze seksualiteit structureren, of dat Nederland een ander beeld vertoont.

De gegevens uit de bevolkingsonderzoeken zijn gebaseerd op wat mensen over hun gedrag rapporteren en het is de vraag in hoeverre deze gegevens een reflectie zijn van het daadwerkelijke gedrag (Leridon, van Zessen & Hubert, in press). Respondenten dienen zich de aspecten waarnaar gevraagd wordt nog te herinneren en ze moeten bovendien bereid zijn om deze te rapporteren. Zo zal bijvoorbeeld de mate waarin homoseksualiteit in een samenleving negatief beoordeeld wordt, van invloed zijn op de bereidheid van respondenten om homoseksuele ervaringen te rapporteren (Sandfort, in press). Door schaamtegevoelens is het mogelijk dat mensen in mindere mate bereid zijn om SOA te melden (Warszawski, in press). Daarnaast hebben verwachtingen omtrent seksualiteit en maatschappelijke definities over wat mannelijk en vrouwelijk is effect op wat mensen meedelen over hun seksuele gedrag. Omdat een samenleving waarin van mannen verwacht wordt dat ze meer seksuele contacten hebben dan vrouwen en waarin vrouwen vaker een passieve rol toegekend krijgen zullen zij anders over hun gedrag rapporteren (Sandfort, Bos, Haavio-Mannila & Sundet, in press).

Resultaten

Seksuele gedragingen

Op welke leeftijd mannen en vrouwen hun eerste seksuele gemeenschap hebben gehad verschilt van generatie tot generatie. Nederlandse mannen en vrouwen die geboren zijn tussen 1932 en 1941 hadden hun eerste geslachtsgemeenschap rond hun 21^e jaar. De mediane leeftijd is voor mannen 21.2 jaar en voor vrouwen 21.6 jaar. In deze oudste generatie hebben Nederlandse mannen relatief de hoogste initiële leeftijd. Deze leeftijd verschilt vooral van mannen uit Portugal (die hun eerste coïtus op 16 jarige leeftijd hadden) en Athene (waar de mannen rond hun 17e jaar hun eerste geslachts-

gemeenschap hadden). Ook in andere landen startten mannen uit deze oudste generatie hun seksuele carrière eerder dan Nederlandse mannen. Mannen uit Frankrijk, Denemarken, Finland en IJsland hadden hun eerste seksuele gemeenschap rond het 18e jaar. Mannen uit Groot Brittannië, Noorwegen, België en West-Duitsland hadden hun eerste coïtus op 19 of 20 jarige leeftijd (Figuur 1; terwille van de overzichtelijkheid zijn in de figuren 1 en 2 die landen geselecteerd waarbij de verschillen met Nederland het meest uitgesproken zijn)³.

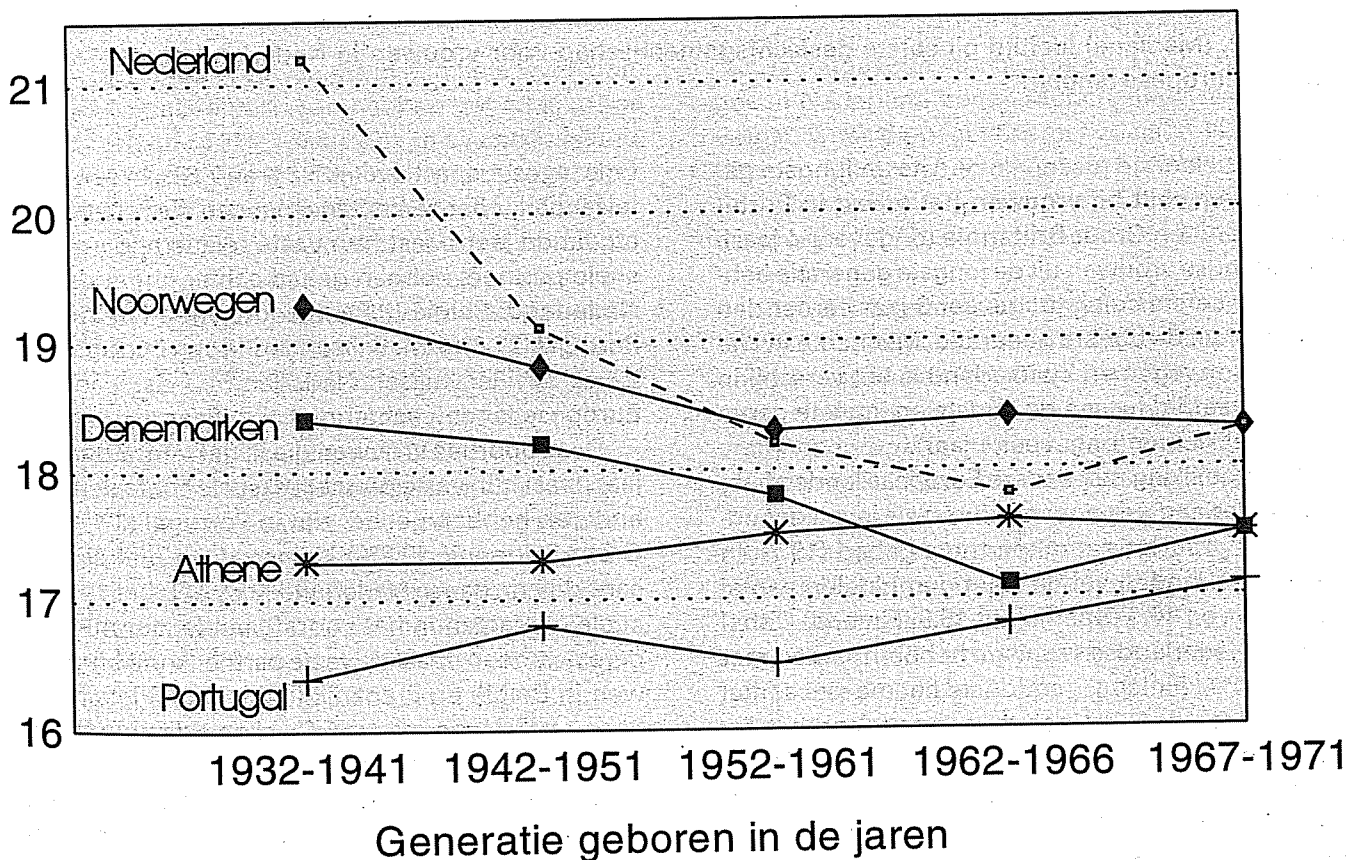
In vergelijking met de meeste andere landen hadden Nederlandse vrouwen uit de oudere generatie hun eerste geslachtsgemeenschap op een oudere leeftijd. Alleen vrouwen uit Athene en Portugal startten hun seksuele carrière later dan Nederlandse vrouwen, namelijk rond hun 23e en 24e jaar. Landen waar vrouwen hun eerste coïtus beduidend eerder hadden zijn noordelijke landen zoals IJsland, Denemarken en Noorwegen. Deze vond plaats rond hun 19e jaar (Figuur 2).

Nederlandse mannen en vrouwen uit de jongste generatie (zij die tussen 1967 en 1971 zijn ge-

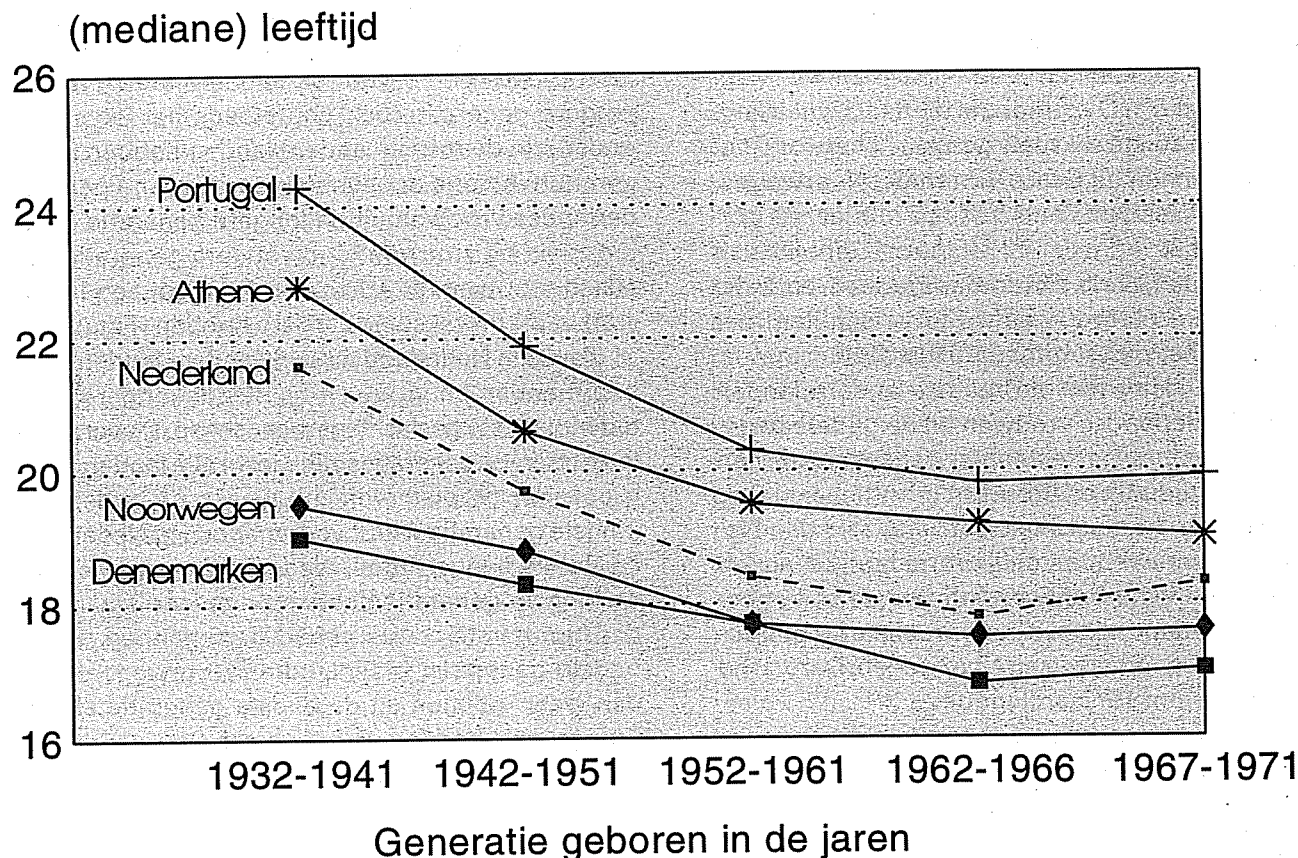
boren), startten hun seksuele carrière op jongere leeftijd dan Nederlanders uit de oudere generatie. In Europees perspectief beginnen mannen uit de jongere generatie toch nog steeds het laatst (Figuur 1). In de meeste andere landen hebben mannen hun initiatie ongeveer 1 jaar eerder. Voor Nederlandse vrouwen uit de jongere generatie geldt net zoals bij vrouwen uit de oudere generatie dat alleen vrouwen uit Athene en Portugal een latere start van hun seksuele carrière hebben (Figuur 2).

Zowel in Nederland als in de andere landen hebben mannen en vrouwen op steeds jongere leeftijd hun eerste geslachtsgemeenschap. De verschillen tussen de generaties zijn niet in alle landen even groot. Het grootste verschil tussen de oudste en jongste generatie wordt voor mannen in Nederland en België aangetroffen. Nederlandse mannen uit de jongste generatie hebben ongeveer 3 jaar eerder hun eerste coïtus gehad dan mannen uit de oudste generatie. In Finland en Noorwegen, landen waar mannen uit de oudste generatie al een vroege start hadden, is het verschil tussen de generaties uitermate klein.

(mediane) leeftijd

Figuur 1. (Mediane) leeftijd bij eerste geslachtsgemeenschap voor mannen in Nederland en een aantal andere Europese landen.

Figuur 2. (Mediane) leeftijd bij eerste geslachtsgemeenschap voor vrouwen in Nederland en een aantal andere Europese landen.

De initiatieleeftijd tussen de oudste en jongste generatie verschilt bij vrouwen het meest in Portugal, Athene en Groot Britannië (ongeveer 4 jaar). Nederlandse vrouwen uit de jongste generatie hebben hun eerste coïtus ongeveer 3 jaar eerder dan vrouwen uit de oudste generatie. Met name in IJsland, Noorwegen en Zwitserland is het verschil in initiatieleeftijd tussen de oudste en jongste generatie veel kleiner (ongeveer 1 jaar).

In vergelijking met andere Europese landen hebben Nederlandse mannen in hun hele leven gemiddeld het grootste aantal partners gehad (19.7). In de andere landen varieert het gemiddelde aantal partners van 10.0 (Spanje) tot 15.0 (Finland) (Tabel 1). Ook Nederlandse vrouwen hebben, samen met vrouwen uit Finland, gemiddeld het meeste aantal partners (beide 6.0). Voor vrouwen varieert het gemiddelde aantal partners elders van 3.8 (in Frankrijk en Groot Britannië) tot 5.6 (in Noorwegen) (Tabel 1). De proportie Nederlandse mannen die in het voorafgaande jaar naast hun vaste partner nog één of meerdere partners hebben gehad is 8.2% (Tabel 1). In Groot Britannië en Frankrijk is dit per-

tage lager, respectievelijk 5.6% en 7.6%. In een aantal landen is het percentage mannen die in het voorafgaande jaar naast hun vaste relatie andere seksuele partners hebben gehad echter hoger dan in Nederland: België (9.8%), Noorwegen (10.3%) en Portugal (21.6%). Met uitzondering van Portugal zijn de verschillen tussen Nederland en deze andere Europese landen echter niet significant.

De proporties vrouwen die in het voorafgaande jaar naast hun vaste partner seksuele contacten met anderen hebben gehad, zijn in Portugal (1.1%) en Groot Britannië (2.2%) kleiner, doch niet significant kleiner, dan in Nederland (2.6%) (Tabel 1). Seksuele contacten in het voorafgaande jaar met andere personen naast de vaste partner komt bij vrouwen in België en Frankrijk (beide 3.8%) iets meer voor, en in Noorwegen (5.6%) komt dit significant meer voor dan in Nederland.

Kleine verschillen tussen Nederland en andere Europese landen zijn er ook voor het hebben van vijf of méér partners in het voorafgaande jaar (Tabel 1). De proportie Nederlandse vrouwen met méér dan vijf partners in het voorafgaande jaar is 0.7%.

Deze proportie varieert van 0.2% (West-Duitsland) tot 3.2% (Spanje) en 3.3% (Finland). Met uitzondering van deze laatste twee landen zijn ook hier de verschillen te klein om significant te zijn. Bij de mannen varieert deze proportie van 2.0% in Frankrijk en West-Duitsland, tot 7.0% in Finland. De onderlinge verschillen tussen Nederland, waar 4.6% van de mannen in het laatste jaar méér dan vijf partners heeft gehad, en de andere landen zijn niet significant.

Voor alle landen geldt dat de seksuele partners van de respondenten meestal van het andere geslacht zijn. De landen verschillen echter in de mate waarin mensen die seksueel actief zijn óók homoseksuele ervaringen hebben gehad. In vergelijking met andere Europese landen neemt Nederland hier een bijzondere positie in (Tabel 1). De proportie mannen die ooit in hun leven seks met mannen heeft gehad is in Nederland het grootst, namelijk 13.4%. Nederland verschilt hierin significant van alle andere Europese landen. In die landen lopen de proporties mannen met homoseksuele contacten uiteen van 0.9% in Portugal, 1.7% in Athene, 4.3% in Frankrijk, 4.4% in het voormalige West-Duitsland, 4.7% in Zwitserland, 4.9% in Finland, 5.2% in Noorwegen, 6.1% in België, tot 7.3% in Spanje.

De proportie vrouwen die in hun hele leven ooit homoseksuele ervaringen hebben gehad is groot in Nederland (4.7%), maar ook in West-Duitsland (4.7%) en Spanje (4.2%). In Finland is deze proportie het grootst, namelijk 5.8%. Het verschil tussen Nederland en Finland is echter niet significant. Deze proporties zijn hoger dan in overige Europese landen, zoals bijvoorbeeld België (2.4%), Frankrijk (2.7%) en Noorwegen (3.8%). In Athene en Portugal rapporteren significant minder vrouwen dan in Nederland ooit homoseksuele ervaringen te hebben gehad, namelijk 0.6% en 0.8%.

Nederland is ook bijzonder vanwege het relatief grote aantal mannen dat uitsluitend seksueel contact met andere mannen heeft gehad. Dit is 4.7% voor het hele leven en 4.5% voor het voorafgaande jaar. Deze proporties zijn in de meeste andere landen significant kleiner en komen met uitzondering van Spanje (3.0%) nergens boven 1.0% uit. In vergelijking met de twee andere landen waar gevraagd is naar de seksuele voorkeur (Frankrijk en Finland), komt het in Nederland ook significant vaker voor dat mannen zeggen dat ze een homoseksuele voorkeur hebben.

Wat seksuele technieken betreft is bekeken of er verschillen zijn in de proporties mannen en vrou-

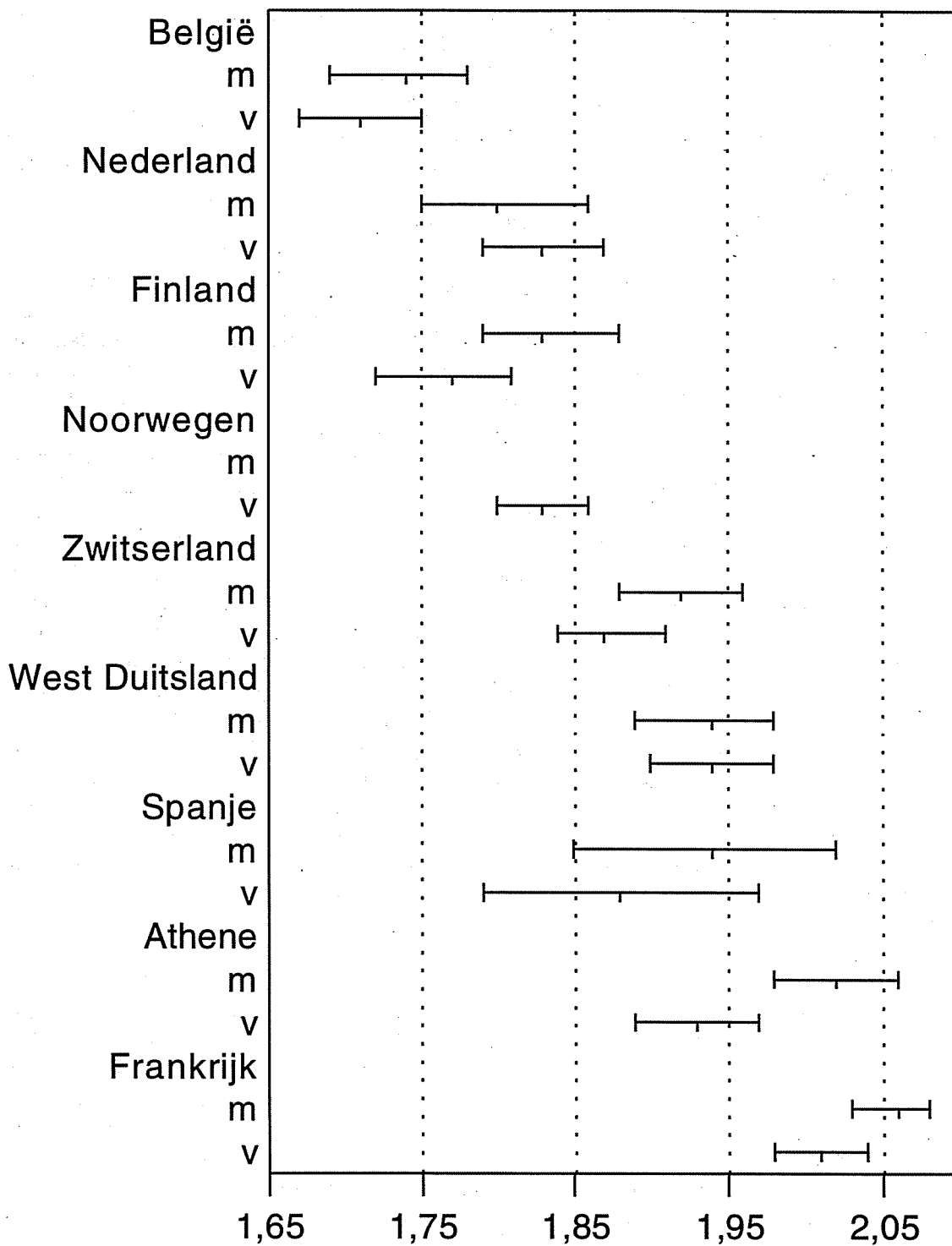
wen (met nu een vaste relatie) die ooit in hun leven ervaringen hebben gehad met vaginale gemeenschap, orale seks (passief en actief), anale gemeenschap of het liefkozen van de genitaliën (actief en passief). De Nederlandse gegevens hebben alleen betrekking op recente ervaringen in de huidige relatie, terwijl het bij andere landen om het héle leven gaat (met uitzondering van België waar het gaat om het v orkomen van technieken met de huidige vaste partner tijdens de hele relatie).

Nederland verschilt niet van andere landen als het gaat om vaginale gemeenschap en het betasten van de genitaliën. Bijna alle respondenten met een vaste relatie hebben dit ooit gedaan. In Nederland hebben wel veel mannen en vrouwen ervaring met orale seks en relatief weinig met anale gemeenschap. Dat er enkele landen zijn met hogere percentages, komt doordat deze gebaseerd zijn op contacten met alle partners gedurende het hele leven.

Anale gemeenschap komt in Nederland relatief minder frequent voor: 5.8% van de Nederlandse mannen en 11.6% van de Nederlandse vrouwen (Tabel 1). Zowel voor mannen als vrouwen heeft Nederland hierin de laagste proporties. Nederland verschilt daarin significant van Athene, Finland en West-Duitsland. Het is echter niet uitgesloten dat uitgaande van het hele leven de percentages in Nederland hoger zouden zijn. Maar ook in België, waar de gegevens net zoals in Nederland betrekking hebben op ervaringen in de vaste relatie, is het percentage mannen en vrouwen significant hoger (17.5% van de mannen en 20.0% van de vrouwen).

Wat betreft de ervaringen met de verschillende technieken is er zowel in Nederland als in andere landen een 'hiërarchie' waar te nemen. De seksuele technieken die in Nederland het vaakst v orkomen worden ook in andere landen het vaakst genoemd. Seksuele technieken waar respondenten in Nederland minder ervaring mee hebben, zoals orale seks en anale gemeenschap, zijn ook de technieken die in andere landen minder vaak genoemd worden.

Nederlandse mannen en vrouwen rapporteren per week minder vaak met hun vaste partner te vrijen dan in de meeste andere Europese landen met uitzondering van België (Figuur 3)⁴. Nederlandse mannen vrijen per week significant minder vaak met hun vaste partner (1.80) dan mannen uit Zwitserland (1.92), West-Duitsland (1.94), Athene (2.02) en Frankrijk (2.06). De frequentie is het hoogst onder de Franse en Atheense mannen. Ook Neder-

Figuur 3. Gemiddelde vrijfrequentie per week en betrouwbaarheidsintervallen voor mannen (m) en vrouwen (v). De gemiddelde vrijfrequenties zijn berekend en hebben betrekking op de volgende categorieën aantal keren per week: 1. minder dan één; 2. één tot en met vier keer en 3. vijf keer en vaker.

landse vrouwen staan samen met de Belgische vrouwen onder aan de hiërarchie wat betreft het aantal keren dat zij per week met hun partner vrijen (respectievelijk 1.83 en 1.71). Vrouwen uit West-Duitsland (1.94), Athene (1.93) en Frankrijk (2.01) vrijen significant vaker.

De proportie mannen die rapporteren in het laatste jaar voor seksuele contacten te hebben betaald varieert van 0.6% in Groot Brittannië tot 11.0% in Spanje. In Nederland heeft 2.8% van de mannen dit in het laatste jaar gedaan (Tabel 1). In vier landen is dit percentage lager, namelijk in Groot Brittannië (0.6%), Frankrijk (1.1%), Noorwegen (1.8%) en Zwitserland (2.4%). In West-Duitsland (4.6%), Portugal (4.9%) en met name Spanje (11.0%) is de proportie groter dan in Nederland. Spanje is echter het enige land waarmee Nederland significant verschilt.

Het aantal mannen en vrouwen dat rapporteert ooit in hun leven een SOA te hebben gehad, is in Noorwegen en Finland ongeveer 20%. Dit is twee à drie keer hoger dan in het voormalige Oost- en West-Duitsland en in Nederland (Tabel 1). Wat betreft het voorafgaande jaar zijn de onderlinge verschillen tussen Finland, Frankrijk en Nederland zowel bij de mannen als de vrouwen erg klein. Zoals reeds besproken is zijn er verschillende redenen waarom de gerapporteerde gegevens over SOA niet samenvallen met het feitelijke vóórkomen daarvan.

Nederland heeft een relatief grote proportie mensen die ooit condooms hebben gebruikt: 79.5% van de mannen en 74.0% van de vrouwen. Voor mannen lopen deze proporties in andere landen uiteen van 65.8% (Portugal) tot 91.0% (West-Duitsland) (Tabel 1). In een aantal landen (65.8% in Portugal, 69.1% in Frankrijk, en 71.0% in België) is het condoomgebruik bij mannen significant lager dan in Nederland. In een aantal landen is het verschil met Nederland klein, namelijk 75.5% in Athene en 75.9% in het voormalige Oost-Duitsland. In twee landen, Zwitserland en het voormalige West-Duitsland, is het condoomgebruik significant hoger: respectievelijk 81.6% en 91.0%. In vergelijking met Nederlandse vrouwen hebben vrouwen uit Zwitserland (80.6%) en het voormalige West-Duitsland (84.0%) significant meer ervaring met condoomgebruik. In de overige landen zijn deze percentage significant lager dan in Nederland: Athene 61.9%, Portugal 48.0%, Frankrijk 55.5%, België 59.6% en het voormalige Oost-Duitsland 60.7%. Kijkend naar het voorafgaande jaar verschilt het condoom-

gebruik in Nederland echter niet veel van andere landen. In Nederland heeft 32.0% van de mannen in het voorafgaande jaar condooms gebruikt en in België en Frankrijk is dit respectievelijk 32.4% en 36.2%. De proportie Nederlandse vrouwen die in het voorafgaande jaar condooms hebben gebruikt is 21.8%, voor België is dat 19.6% en voor Frankrijk 26.8% (Tabel 1).

Sociaal demografische factoren en psychoseksuele variabelen

Seksueel gedrag hangt op uiteenlopende manieren samen met sociaal demografische factoren zoals geslacht, leeftijd, opleiding en woonplaats. Verschillen die in Nederland tussen mannen en vrouwen worden gevonden zijn voor het overgrote deel terug te vinden in andere Europese landen. Vrouwen hebben systematisch minder dan mannen homoseksuele ervaringen gehad in hun hele leven en in het voorafgaande jaar. Ook rapporteren vrouwen, minder vaak een actieve dan een passieve rol in verschillende seksuele technieken. Verder hebben minder vrouwen dan mannen in het voorafgaande jaar méér dan vijf partners gehad. Daarnaast is zowel in Nederland, als in bijna alle Europese landen, de trend waar te nemen dat meer vrouwen dan mannen recent een soa hebben gehad (laatste vijf jaar en het voorafgaande jaar). Als het gaat om het vóórkomen van een soa in het hele leven, zijn dit echter juist meer mannen dan vrouwen.

Homoseksuele ervaringen hebben zowel in Nederland als in de diverse andere Europese landen veelal plaats gevonden vóór het 25e jaar. Ook vrijen jongeren vaker met hun vaste partner dan ouderen, en hebben zij vaker ervaring met orale seks en anale gemeenschap (in tegenstelling tot vaginale gemeenschap, waar ouderen meer ervaring mee hebben). Het zijn ook met name jongeren die in het voorafgaande jaar méér dan vijf partners hadden. Recente SOA worden zowel in Nederland als in andere Europese landen het meest gerapporteerd door mannen tussen de 24-29 jaar.

Waar men woont, in een stad of in een dorp, blijkt in Nederland en in andere Europese landen op gelijke wijze van belang te zijn. Zo is bijvoorbeeld de proportie respondenten die homoseksuele ervaringen hebben gehad in alle Europese landen het hoogst in de steden. Dit geldt ongeacht de periode waarnaar gekeken wordt. Ook rapporteren stedelingen vaker ervaringen te hebben gehad met seksuele technieken zoals orale seks en anale gemeenschap. Respondenten die in steden wonen

zeggen ook vaker dat ze in het voorafgaande jaar méér dan vijf partners hadden. En tenslotte is ook een soa-geschiedenis onder stedelingen het hoogst.

Zoals in andere Europese landen starten hoger opgeleide mannen en vrouwen in Nederland hun seksuele carrière op latere leeftijd, ze rapporteren vaker homoseksuele ervaringen en hebben vaker ooit ervaring gehad met orale seks (in tegenstelling overigens tot anale gemeenschap). Hoger opgeleiden rapporteren per week minder vaak seks met hun vaste partner te hebben.

Verschillende psychoseksuele factoren hangen in Nederland op dezelfde wijze samen met seksueel gedrag als in andere landen. De proportie mannen en vrouwen die in het voorafgaande jaar méér dan één partner hebben gehad, is het hoogst onder de vroege starters, dat wil zeggen zij die vóór het 18e jaar hun eerste seksuele gemeenschap hebben gehad. Deze vroege starters vrijen nu ook vaker met hun huidige vaste partner. Bij de vroege starters zijn ook meer mensen die ervaring hebben met orale seks en anale gemeenschap. Ook seksuele ervaringen met hetzelfde geslacht komen bij vroege starters vaker voor. Naarmate mensen in het voorafgaande jaar meer partners hebben gehad vrijen ze ook vaker. Mannen en vrouwen met méér dan één partner in het voorafgaande jaar hebben ook vaker ervaring met orale seks en anale gemeenschap. Mannen en vrouwen die in het voorafgaande jaar méér dan één partner hadden, hebben ook vaker ooit seksuele contacten met hetzelfde geslacht gehad. Naast deze overeenkomsten zijn er ook enkele verschillen tussen Nederland en de andere Europese landen.

In Nederland is er binnen iedere generatie vrijwel geen verschil in de leeftijd waarop mannen en vrouwen hun eerste geslachtsgemeenschap hadden. Bij de jongste generatie is dit verschil zelfs geheel afwezig. Dit is in tegenstelling tot Athene en Portugal, waar vrouwen beduidend later dan mannen hun eerste seksuele contact hebben. Ook is er in Nederland, in tegenstelling tot een aantal andere landen in Europa (Athene en Frankrijk) geen significant verschil tussen mannen en vrouwen als het gaat om het aantal keren dat ze met hun vaste partner vrijen. In Athene en Frankrijk vrijen mannen vaker dan vrouwen. En alhoewel in België, Finland, West-Duitsland en Zwitserland mannen en vrouwen in dit opzicht ook niet significant van elkaar verschillen wijkt Nederland ook af van deze landen, aangezien Nederland het enige land is waar vrouwen een hogere seks frequentie rapporteren

dan mannen. Tenslotte zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen in Nederland erg klein als het gaat om ervaringen met condooms in het hele leven (79.5% van de mannen en 74.0% van de vrouwen). In de meeste Europese landen is dit verschil tussen mannen en vrouwen groter. In België bijvoorbeeld is dit 71.0% van de mannen versus 59.6% van de vrouwen.

Nederland verschilt ook van andere Europese landen omdat opleiding in Nederland in mindere mate van belang lijkt te zijn als het gaat om condoomgebruik en het vóórkomen van soa. Voor Nederlandse mannen en vrouwen zijn de verschillen in opleidingsniveau erg klein als het gaat om het hebben van ervaring met condoomgebruik gedurende het hele leven. Dit in tegenstelling tot andere landen in Europa waar juist mannen en vrouwen die hoger opgeleid zijn meer ervaringen hebben met condooms. Het lijkt er op alsof ook het vóórkomen van gerapporteerde soa in Nederland weinig samenhangt met het feit of men nu hoog of laag opgeleid is. Daarentegen is in de meeste Europese landen het percentage gerapporteerde soa in het voorafgaande jaar, bij mannen en vrouwen die hoger opgeleid zijn duidelijk hoger dan onder hen die laag opgeleid zijn.

Conclusie

In het algemeen blijken psychoseksuele variabelen het seksuele gedrag van mannen en vrouwen in Nederland op eenzelfde manier te structureren als in andere Europese landen. Hetzelfde geldt voor sociaal demografische factoren, hoewel Nederland in dat opzicht wat homogener lijkt.

Wat het seksuele gedrag zelf betreft verschilt Nederland in een aantal opzichten van andere landen. Nederlanders hebben meer ervaring met orale seks en minder ervaring met anale gemeenschap. Ze vrijen minder vaak met hun vaste partner. De leeftijd waarop Nederlandse mannen en vrouwen hun eerste geslachtsgemeenschap hebben is binnen alle generaties veel hoger dan in veel andere Europese landen. Het zou kunnen zijn dat de band met het gezin in Nederland als sterker wordt ervaren en dat deze band het starten van een seksuele carrière, wat een zekere mate van onafhankelijkheid impliceert, in de weg staat. Die sterke band kan voortkomen uit het feit dat er in Nederland verhoudingsgewijs immers veel meer moeders geen betaalde baan buitenshuis hebben. Daarmee is ook de controle op het doen en laten van hun kinderen en dus ook op het seksuele gedrag groter.

Tabel 1. Aspecten van het seksuele gedrag van Nederlandse mannen en vrouwen in een Europese context.							
Aspecten seksueel gedrag	Nederland		Range in Europa		Positie Ned.	(aantal landen)	
			Minimum	Maximum			
Mannen							
Leeftijd eerste geslachtsgemeenschap							
Generatie geboren 1932-1941	21.2	16.4	(Portugal)	-21.2	(Nederland)	12	(12)
Generatie geboren 1967-1971	18.3	16.8	(IJsland)	-18.3	(Nederland)	12	(12)
					(Noorwegen)		
Gemiddeld aantal partners (hele leven) ¹	19.7	10.0	(Spanje)	-19.7	(Nederland)	1	(7)
Seksuele contacten naast een duurzame relatie (voorafgaande jaar) ²	8.2%	5.6%	(Groot Britannië)	-21.6%	(Portugal)	4	(6)
Meer dan vijf partners (voorafgaande jaar)	4.6%	2.0%	(West-Duitsland)	- 7.0%	(Finland)	5	(9)
			(Frankrijk)				
			(Portugal)	-13.4	(Nederland)	1	(10)
Ooit homoseksuele ervaringen (hele leven)	13.4%	0.9%					
Ooit homoseksuele ervaringen (voorafgaande jaar)	6.3%	0.8%	(Portugal)	- 6.3%	(Nederland)	1	(5)
Ervaring met: ³							
vaginale gemeenschap	95.2%	95.2%	(Nederland)	-99.5%	(Athene)	3	(3)
betasten van de genitaliën (actief)	97.3%	93.7%	(Finland)	-98.0%	(Athene)	3	(4)
betasten van de genitaliën (passief)	94.9%	94.9%	(Nederland)	-96.3%	(Athene)	3	(3)
orale seks (actief)	81.4%	40.4%	(Athene)	-90.3%	(Finland)	3	(6)
orale seks (passief)	72.3%	44.7%	(Athene)	-87.3%	(Finland)	3	(5)
anale gemeenschap	5.8%	5.8%	(Nederland)	-26.0%	(Finland)	5	(5)
Gemiddelde vrijfrequentie ⁴	1.80	1.74	(België)	- 2.06	(Frankrijk)	8	(9)
Commerciële seksuele contacten (voorafgaande jaar)	2.8%	0.6%	(Groot Britannië)	-11.0%	(Spanje)	3	(6)
Ooit SOA gehad (hele leven)	8.8%	7.0%	(Oost-Duitsland)	-20.5%	(Noorwegen)	3	(5)
SOA gehad (voorafgaande jaar)	0.6%	0.6%	(Nederland)	- 1.4%	(Finland)	3	(3)
Condoomgebruik (hele leven)	79.5%	65.8%	(Portugal)	-91.0%	(West-Duitsland)	3	(9)
Condoomgebruik (voorafgaande jaar) ⁵	32.0%	32.0%	(Nederland)	-36.2%	(Frankrijk)	3	(3)
Vrouwen							
Leeftijd eerste geslachtsgemeenschap							
Generatie geboren 1922-1931	21.6	18.7	(IJsland)	-24.3	(Portugal)	9	(11)
Generatie geboren 1967-1971	18.3	16.9	(IJsland)	-19.9	(Portugal)	7	(12)
Gemiddeld aantal partners (hele leven) ¹	6.0	3.8	(Frankrijk)	- 6.0	(Nederland)	1	(7)
			(Groot Britannië)		(Finland)		
			(Portugal)	- 5.6%	(Noorwegen)	4	(6)
Seksuele contacten naast een duurzame relatie (voorafgaande jaar) ²	2.6%	1.1%					
Meer dan vijf partners (voorafgaande jaar)	0.7%	0.2%	(West-Duitsland)	- 3.3%	(Finland)	5	(9)
Ooit homoseksuele ervaringen (hele leven)	4.7%	0.6%	(Athene)	- 5.8%	(Finland)	2	(9)
Ooit homoseksuele ervaringen (voorafgaande jaar)	0.6%	0.4%	(Frankrijk)	- 1.1%	(Noorwegen)	3	(5)
Ervaring met: ³							
vaginale gemeenschap	96.3%	96.3%	(Nederland)	-99.8%	(West-Duitsland)	3	(3)
betasten van de genitaliën (actief)	95.9%	91.0%	(Finland)	-96.0%	(West-Duitsland)	2	(4)
betasten van de genitaliën (passief)	94.6%	94.6%	(Nederland)	-96.6%	(West-Duitsland)	3	(3)
orale seks (actief)	67.0%	31.9%	(Athene)	-82.8%	(Finland)	5	(6)
orale seks (passief)	74.2%	35.8%	(Athene)	-85.2%	(Finland)	3	(5)
anale gemeenschap	11.6%	10.1%	(Athene)	-23.0%	(Finland)	4	(5)
Gemiddelde vrijfrequentie ⁴	1.83	1.71	(België)	- 2.01	(Frankrijk)	6	(9)
Ooit SOA gehad (hele leven)	5.6%	5.6%	(Nederland)	-19.0%	(Noorwegen)	4	(5)
			(Oost-Duitsland)				
SOA gehad (voorafgaande jaar)	1.1%	1.1%	(Nederland)	- 3.0%	(Finland)	3	(3)
Condoomgebruik (hele leven)	74.0%	48.0%	(Portugal)	-84.0%	(West-Duitsland)	3	(9)
Condoomgebruik (voorafgaande jaar) ⁵	21.8%	19.6%	(België)	-26.8%	(Frankrijk)	2	(3)

Noot Indien niet anders vermeld staat, zijn de data berekend op grond van alle respondenten die ooit in hun leven seksuele contacten hebben gehad.

¹ Gegevens hebben betrekking op de gehele onderzoeksgroep.

² Gegevens hebben betrekking op respondenten die in het voorafgaande jaar een vaste relatie hadden.

³ Gegevens hebben betrekking op respondenten met een heteroseksuele relatie. Nederlandse gegevens hebben betrekking op recente ervaringen in de huidige relatie. Belgische gegevens hebben betrekking op het vóórkomen van technieken met de huidige vaste partner tijdens de hele relatie. Voor alle andere landen gaat het om ervaringen in het hele leven.

⁴ Gegevens hebben betrekking op respondenten die een vaste heteroseksuele relatie hebben. Voor Frankrijk en Noorwegen gaat het om respondenten die met hun vaste partner samenwonen.

⁵ Gegevens hebben betrekking op respondenten die in het voorafgaande jaar seksuele contacten hebben gehad.

Nederland heeft ook een wezenlijk andere positie dan andere Europese landen als het gaat om homoseksuele ervaringen. Nederland heeft het hoogste percentage mannen en vrouwen die ooit in hun leven homoseksuele ervaringen hebben gehad. Dit correspondeert met het relatief positieve klimaat in Nederland ten opzichte van homoseksualiteit, dat mede tot stand is gekomen door een succesvolle homo-lesbische beweging, hetgeen onder andere tot uitdrukking komt in de wet gelijke behandeling (Waaldijk, 1993; Sandfort, 1997).

Het is opvallend dat verschillen in seksueel gedrag tussen mannen en vrouwen in Nederland veel minder uitgesproken zijn dan in andere Europese landen. In Nederland verschillen mannen en vrouwen niet als het gaat om de leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap, het aantal keren dat mensen per week met hun vaste partner vrijen, en condoomgebruik. Dit suggereert dat sekse-rollen in Nederland minder extreem gescheiden zijn. Dit sluit aan bij Hofstede's studie naar nationale cultuurverschillen, waarin Nederland samen met Zweden, Noorwegen en Denemarken naar voren komt als één van de landen waar sociale sekse-rollen elkaar overlappen (Hofstede, 1994; 1996). In andere landen zoals Spanje en Portugal zijn sekse-rol stereotypingen vermoedelijk veel krachtiger ingebed in de cultuur.

Dat condoomgebruik in Nederland relatief groot is, is geen recente ontwikkeling. Dit wordt gesuggereerd door het feit dat de ervaring met condooms per leeftijdscohort toeneemt; in veel andere landen neemt ervaring met condooms per leeftijdscohort juist af. Dit suggereert dat het condoom in Nederland méér dan in andere landen voor de oudere generatie een rol heeft gespeeld als anticonceptiemiddel.

Dat SOA in Nederland relatief minder vaak gerapporteerd worden, kan het gevolg zijn van frequenter condoomgebruik. Het is echter ook waarschijnlijk dat hogere SOA prevalenties in noordelijke landen het gevolg zijn van beter ontwikkelde screeningprogramma's en registratiesystemen.

Hoewel de liberale houding in Nederland zich tot op zekere hoogte weerspiegelt in het seksuele gedrag, is het niet zo dat Nederlanders veel seksueler lijken. Met hun vaste partner vrijen ze relatief weinig. Als ze een vaste relatie hebben, hebben ze niet vaker dan in andere landen seksuele contacten naast die relatie. Nederlandse mannen en vrouwen rapporteren weliswaar het grootste gemiddelde aantal partners, toch hebben Nederlanders even vaak méér dan vijf seksuele partners in het

voorafgaande jaar als in andere landen. Ook wat betreft het betalen voor seksuele contacten nemen Nederlanders geen uitzonderingspositie in.

Wanneer we Nederlandse mannen en vrouwen in seksueel opzicht in een Europese context plaatsen, dan verschillen ze duidelijk van de zuidelijke landen zoals Griekenland, Portugal en Spanje, waar men een meer restrictieve houding heeft ten opzichte van seksualiteit en waar sekse-rol stereotypingen sterker leven. Nederland verschilt echter ook van noordelijke landen zoals Finland en Noorwegen, waar mannen en vrouwen bijvoorbeeld op relatief vroege leeftijd hun eerste geslachtsgemeenschap hebben. De Nederlandse seksualiteit is echter grotendeels vergelijkbaar met die van mannen en vrouwen uit België, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland.

Summary

Sexual behaviour in The Netherlands in European perspective.

Based on data from national surveys on sexual behaviour in various European countries comparisons were made between Dutch men and women with people from other European countries. Also has been studied if sexual behaviour in The Netherlands is structured by the same variables as in other European countries. The Netherlands differs from other countries in Europe with respect to various aspects: Relatively many men and women in The Netherlands have ever practised oral sex and relatively few Dutch men and women have ever practised anal intercourse. Dutch men and women start their sexual career relatively late. In The Netherlands the proportion of people with homosexual experiences during their entire life is high compared to other countries. Also the use of condoms is in The Netherlands relatively wide-spread. However, compared to other countries, Dutch people in steady relationships have sex less often.

Besides these differences there are also similarities between the Netherlands and other European countries: the proportion of men and women who have sexual contacts outside a steady relationship and the proportion of men and women who have more than five sexual partners in the preceding year, do not differ between The Netherlands and other countries. In general, social demographic factors and psychosexual variables structure the sexual behaviour in The Netherlands in a similar way as in other European countries. However, differences between men and women are less strong in The Netherlands than in other European countries.

Noten

- ¹ Dit onderzoek heeft alleen in Athene plaats gevonden. In de tekst wordt daarom niet gesproken van Griekenland maar van Athene.
- ² De gegevens met betrekking tot condoomgebruik zijn voor Athene, het voormalige Oost- en West- Duitsland en Zwitserland respectievelijk afkomstig uit 1990, 1993 en 1994.
- ³ In deze studie zijn gegevens uit Denemarken en IJsland alleen beschikbaar voor de leeftijd waarop mannen en vrouwen hun eerste geslachtsgemeenschap hadden.
- ⁴ De gemiddelde vrij frequenties zijn berekend en hebben betrekking op de volgende drie categorieën: (1) minder dan één keer per week; (2) één tot en met twee keer per week; en (3) vijf keer per week of vaker.

Literatuur

- Bozon, M. en H. Leridon (1996). The Social Construction of Sexuality. In Bozon M. en H. Leridon (red.) *Sexuality and the Social Sciences. The French Survey on Sexual Behaviour*. Dartmouth Publishing Company, Aldershot.
- Ester, P., L. Halman en R. de Moor (red.) (1994). *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*. Tilburg University Press, Tilburg.
- Hofstede, G. (1994). *Cultures and Organizations, Software of the Mind*. McGraw-Hill, London.
- Hofstede G. (1996). *Wie is er bang voor Europa?* Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Diegem.
- Hubert, M.C.; N. Bajos en Th.G.M. Sandfort (red.) (in press). *Sexual behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Hubert, M.C. (in press). Studying and comparing sexual behaviour and attitudes toward HIV/AIDS in Europe. In Hubert, M.C., N. Bajos en Th.G.M Sandfort (red.) *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Jones, E.F. e.a. (1986). *Teenage Pregnancy in Industrialized Countries*. Yale University Press, New Haven/London.
- Kontula, O. en E. Haavio-Mannila (1995). *Sexual Pleasures. Enhancement of Sex Life in Finland, 1971-1992*. Dartmouth Publishing Company, Aldershot.
- Leridon, H., G. van Zessen en M. Hubert (in press). Numbers of partners: variations across Europe. In Hubert, M.C., N. Bajos en Th.G.M Sandfort (red.) *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Sandfort, Th.G.M. (in press). Homosexual and bisexual behaviour in European countries. In Hubert, M.C., N. Bajos en Th.G.M Sandfort (red.) *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Sandfort, Th.G.M., H. Bos, E. Haavio-Mannila and J.M. Sundet (in press). Sexual practices and their social profiles. In Hubert, M.C., N. Bajos en Th.G.M Sandfort (red.) *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Waalwijk, K. (1993). The legal situation in the Member States. In Waalwijk, K. and A. Clapham (red.) *Homosexuality: A European Community Issue*, (pp. 71-130). Martinus Nijhoff, Dordrecht.
- Warszawski, J. (in press). Self-reported sexually transmitted diseases and at-risk sexual behaviour. In Hubert, M.C., N. Bajos en Th.G.M Sandfort (red.) *Sexual Behaviour and HIV/AIDS in Europe*. UCL Press, London.
- Zessen, G. van, en Th.G.M. Sandfort (1991). *Seksualiteit in Nederland. Seksueel Gedrag, Risico en Preventie van AIDS*. Swets & Zeitlinger, Lisse.

TIJDSCHRIFT VOOR **seksuologie**

VERHUISBERICHT

Met ingang van 1 januari 1998 is het administratieadres van het Tijdschrift voor Seksuologie:

Drs. Stefan Bogaerts

Bogaardenstraat 87

3000 Leuven

België

Tel/Fax: +32 (0) 16 / 23 79 50

Tel: +32 (0) 2 / 5110660